

SKANDINAVIJA LIETUVIŲ DIPLOMATIJOJE 1915–1917 METAIS

SANDRA GRIGARAVIČIŪTĖ

Doktorantė

Vilniaus universiteto Naujosios istorijos katedra

Tel. 68 72 86

Įvadas

Į rytus, pietus ar vakarus? Tokį klausimą sprendė lietuvių politikai 1914–1917 m., kol galiausiai 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniaus konferencijoje nutarė – į Vakarus. Išvardytos kryptys rodo, kad Šiaurė lietuvių politinėje sąmonėje dar nebuvo aktuali ir sutapo su Vakarų orientacija, tačiau tai nereikšė, kad lietuvių politikai Skandinavija nesidomėjo. Tokiam teiginiui prieštarautų archyviniai dokumentai, Pirmojo pasaulinio karo meto ir tarpukario spauda, Lietuvos politikų atsiminimai ir naujausi Lietuvos istorikų veikalai.

Dokumentinės medžiagos šio laikotarpio lietuvių skandinaviskajai orientacijai tirti yra Lietuvos centriname valstybės archyvo Užsienio reikalų ministerijos fonde (ap. 17, b. 3; ap. 7, b. 161.). Tai diplomatų J. Aukštuolio ir I. J. Šeiniaus Užsienio reikalų ministerijai rašyti *curriculum vitae*, kuriuose minima jų veikla Skandinavijoje 1915–1918 metais. Panašios medžiagos yra Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 115–196) – J. Gabrio-Paršaičio archyve¹. Antrasis svarbus šaltinis – *Lietuvių balsas*, leistas

1915–1917 m. Petrapilyje, o 1918 m. – Voroneže. Jame pateiktos gana išsamios Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti (toliau – Lietuvių draugija) Centrinio komiteto įgaliotinių J. Aukštuolio, J. Savickio, I. J. Šeiniaus veiklos Skandinavijoje ataskaitos ir užsienio spaudos apžvalgos². Ne mažiau svarbūs M. Yčo, V. Bartuškos, J. Tumo-Vaižganto atsiminimai, P. Klimo *Dienoraštis*, susiję su minėtu laikotarpiu, nors juose ne visada tiksliai nurodyta laikas ir vieta; jie papildoma minėtų šaltinių³.

Informaciniame leidinyje *Pirmas nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis* J. Savickio „Skandinavija“ ir M. Yčo „Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę“ – bene vieninteliai tarpukariu parašyti nuoseklūs straipsniai. Lietuvos istorikų darbų šia tema nėra, o fragmentiški duomenys vertingi tik tuo, kad užpildo kai kurias šaltinių spragas⁴. Šiek

² Lietuvių balsas. Petrapilis, Voronežas. 1915–1918.

³ Yčas M. Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais. 1990. 2-as leid. T. 2–3; *Klimas P. Dienoraštis*. 1915–1919. Chicago, 1988.; *Bartuška J. Nepriklausomybės keliais*. Klaipėda, 1937.; *Tumas-Vaižgantas J. Nepriklausomybės keliais*. Kaunas, 1919.

⁴ Yčas M. Rusijos lietuvių pastangos kovose dėl nepriklausomybės // *Pirmas nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis* (toliau – PNLD). 1991. 2 - as leid. P. 27. *Savickis J. Skandinavija* // PNLD. P. 59.

¹ Lietuvos pasiuntinys Švedijoje Jonas Aukštuolis // LCVA. F. 383. Ap. 7. B. 161. L. 30.; I. Šeiniaus trumpa autobiografija // LCVA. F. 383. Ap. 17. B. 3. L. 331.; VU MB RS. J. Gabrio-Paršaičio archyvas. F. 155–196.

ties informacijos yra R. Lopatos veikalas *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918*, A. Eidinto detektyviniame romane *Slaptasis lietuvių diplomatas*, A. Gaigalaitės pranešime „Lietuvos tarybos diplomatija“, skaitytame konferencijoje, skirtoje Lietuvos diplomatijos istorijai⁵.

Nesusiformavusi nagrinėjamosios temos istoriografijos tradicija labai komplikuoja metodo pasirinkimą. Norint apibrėžti Skandinavijos vietą lietuvių diplomatijoje vien istorinio metodo nepakanka. Neužtenka tik apžvelgti skandinaviškos lietuvių politikos formavimąsi iš vidaus, o žvilgsnis į išorę versta verčia autorę rinktis geopolitikos ir lyginamąjį istorinį metodą ir į lietuvių skandinavišką politiką pažvelgti remiantis Lietuvos centrinio valstybės archyvo, bibliotekų rankraštyne, to meto spaudos teikiama informacija bei estų, lenkų, švedų paskelbtais Baltijos valstybių skandinaviškosios politikos tyrinėjimais⁶.

Remdamiesi minėtais šaltiniais ir literatūra, galime neabejotinai kalbėti apie jau iki 1918 m. Rusijoje gyvenusių ir nuo vokiečių okupacijos į Rusiją pasitraukusių lietuvių pastangomis susi-

formavusią lietuvių diplomatijos skandinaviškosios **orientacijos tradicija**, kurią apibrėžtume kaip **lietuvių diplomatijos gebėjimą susivokti Pirmojo pasaulinio karo metų politinėje konjunktyroje ir savo humanitarinę, politinę bei propagandinę veiklą siekiant Lietuvos nepriklausomybės nukreipti į Skandinavijos valstybes**. Kalbėdami apie 1915–1917 m. lietuvių diplomatiją, turėsime omenyje **moraline motyvacija pagrįstą lietuvių diplomatiją**, nes dėl politikų nesutarimų juridinės motyvacijos pasiekti nepavyko, nors toks variantas ir buvo įmanomas⁷. Pirmoji Stokholmo konferencija, mūsų manymu, galėtų būti santykinė moraline motyvacija pagrįstos lietuvių diplomatijos Skandinavijoje pradžia, nes po jos į neutralias valstybes – Daniją, Švediją, Šveicariją – išsiunčiami Lietuvių draugijos Centrinio komiteto įgaliotiniai: į Daniją – J. Savickis, į Švediją – J. Aukštuolis, į Šveicariją – S. Šalkauskis. Turint omeny naują geopolitinį kontekstą, tai rodo, kad Lietuvių draugijos Centrinis komitetas, pasitraukęs į Rusiją 1915 m. pabaigoje, pradėjo tikslingai atstovauti lietuvių tautai ne tik beveik visose Rusijos imperijos bei visuomenės organizacijose, bet ir užsienyje. M. Yčो teigimu, toks atstovavimas padėjo oficialiajame leksikone Šiaurės vakarų krašto sąvoką pakeisti Lietuvos sąvoka ir tuo pabrėžti *de facto* lietuvių tautos atskirumą ir savitumą Rusijos visuomenės ir vyriausybės akyse. Toks nors ir tik moralumu pagrįstas atstovavimas galėjo būti poveikio kitų tautų politinei sąmonei pradžia, padėjo formuoti teigiamą Europos visuomenės požiūrį į lietuvių tautos aspiracijas, kad Lietuvos klausimas būtų iškeltas ir sprendžiamas Taikos konferencijoje.

Manyčiau, kad lietuvių skandinaviškosios politikos formavimosi analizę tikslinga pradėti nuo

⁵ Lopata R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. Vilnius, 1996.; Eidintas A. Slaptasis lietuvių diplomatas. Vilnius, 1990.; Gaigalaitė A. Lietuvos Tarybos diplomatija // Mokslinės konferencijos „Iš Lietuvos diplomatijos istorijos“ medžiaga. Kaunas, 1994.

⁶ Thermanius E. teigia, kad geopolitika gali būti svarbi kaip būdas ar metodas žvelgti į istorinius reiškinius. Ypač tai aktualu praeities įvykių raidos (serijos) analizei. Geopolitika, Thermanius manymu, gali būti tam tikras požiūris į istorijos reiškinius, stimulus juos apmąstyti ir puikus atskaitos taškas kiekvienam istoriui, kuris nori žinoti faktus, kokie jie buvo iš tikrųjų. Žr.: Thermanius E. Geopolitics and Political geography // Baltic and Scandinavian countries. Gdansk, 1938. Vol. 4. N. 2. P. 174.; Cieslak T. Stosunki polsko-skandynawskie w latach 1918–1939 // Przyjaznie i antagonizmy. Stosunki Polski z panstwami sąsiednimi w latach 1918–1939. Wrocław, Warszawa; Krakow, Gdansk. 1977. P. 57–59.; Kanger K. Die schwedische Baltikumpolitik 1918–1925. Ein Überblick // Studia Baltica Stockholmiensia. Uppsala, 1988. Vol. 3. S. 187–208.

⁷ Lopata R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. Vilnius, 1996. P. 39.

subjektyvių ir objektyvių minėtą procesą sąlygojusią aplinkybių, iš kurių logiškai kyla ir Skandinavijos lietuvių diplomatijoje samprata. Todėl straipsnio skyriai išdėstyti tam tikra seka ir sudaro dvi savarankiškas dalis, kurių tikslas – atsakyti į klausimus: **Kas vertė lietuvius rinktis Skandinaviją 1915 m. arba kur glūdi lietuvių skandinaviškosios orientacijos ištakos? Ką reiškė Skandinavija lietuvių diplomatijai 1915–1917 m.?**

1. Tarp dviejų kariaujančių blokų: objektyvūs ir subjektyvūs lietuvių skandinaviškosios orientacijos veiksniai

Rytų Europos teritorijos tarp slavų ir germanų, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, tapo panslavistinių ir pangermanistinių geopolitinių siekių objektu. Vokietijos politinę sėkmę Rytuose 1915 m. geostateginiu požiūriu lėmė tai, kad vakaruose jie atsitraukė nuo Paryžiaus ir įsitvirtino apkasų linijoje, taip pat tai, kad Rusija, vokiečiams ėmus spausti, buvo priversta pasitraukti iš savo ofenzyvos vietos ir palikti lenkų, lietuvių ir baltarusių gyvenamas teritorijas⁸. Lietuviai, kaip ir lenkai, vokiečiams okupavus jų gyvenamą teritoriją, iš karto susidūrė su keletu sprendinių problemų: **pirmoji** – tai Vokietijos informacinė blokada bei judėjimo ir susisieki-mo varžymas tiek krašto viduje, tiek ir už jo ribų, **antroji** – Rusijos vyriausybės draudimas siųsti pinigus į priešo užimtą teritoriją: dėl to Lietuvių draugijos iš Rusijos siunčiamos lėšos negalėjo patekti į vokiečių užimtą lietuvių gyvenamą teritoriją, **trečioji** – tai D. Britanijos ekonominė Vokietijos blokada, trukdžiusi patekti į Lietuvą užsienyje surinktomis aukoms nukentė-

jusiesiems nuo karo Lietuvoje⁹. Tai tik keletas aiškių veiksnių, lėmusių, kad lietuviai rinkosi Skandinavijos kraštus, tačiau ne mažiau svarbūs ir tie objektyvūs veiksniai, kuriuos konjunktūra slėpė. Todėl manytume, kad tikslinga aptarti tiek akivaizdžius, tiek ir neakivaizdžius objektyvius veiksnius, kuriuos galime įžvelgti tik paanalizavę 1915–1917 m. tarptautinę konjunktūrą.

1.1. Pirmasis veiksnys – Skandinavijos valstybių neutralitetas

Pirmasis, mūsų manymu, objektyvus veiksnys, lėmęs Skandinavijos kraštų pasirinkimą lietuvių ekonominės ir politinės būties problemoms spręsti, yra Švedijos ir Danijos neutralitetas, įteisintas tarptautinėje sistemoje karo metu. Neutraliose valstybėse kūrėsi įvairios kariaujančių šalių įstaigos, koordinuojančios tiekimo, spaudos, susisieki-mo, pašalpų reikalus; jose telkėsi Anglijos, Prancūzijos, Rusijos ir Vokietijos agitacija bei propaganda. Stokholmas ir Kopenhaga buvo tapę žinių iš kariaujančių šalių sklaidos epicentrais¹⁰.

Į Rusiją pasitraukę Lietuvių draugijos nariai M. Yčas, S. Šilingas ir Lietuvių informacijos biuro vedėjas J. Gabrys apsvartė visas tuo metu realiai įmanomas galimybes ir apmąstę politinės veiklos perspektyvas nusprendė Skandinavijos valstybių neutralitetą panaudoti ne tik humanitariniams, bet ir politiniams lietuvių tikslams. Politinės veiklos centru Skandinavijoje pasirinktas Stokholmas, tinkamas informacijai

⁹ Yčas M. Op. cit. T. 3. P. 77.; Klimas P. Dienoraštis. 1915 - 1919. P. 373.; Lietuvių balsas. 1916 Nr. 38 (67) P. 2.; Erofeev N. A. Blokada i angliškąją diplomtija v gody Pervoj mirovoj vojny // Novaja i novejšaja istorija. Moskva, 1963. N. 1. S. 85–96.

¹⁰ Savickis J. Skandinavija // PNLD. P. 59.; Lietuvių balsas. 1915. Nr. 14. L. 1.; Erofeev N. A. Op. cit. P. 87.; Analogiški argumentai pateikiami ir lenkų istoriografijoje aptariant Skandinavijos pasirinkimą Pirmojo pasaulinio karo metu. Žr.: Cieslak T. Op. cit. P. 59.

⁸ Schierenberg R. Die Memelfrage als Rundstaatsproblem. Berlin, 1925. S. 143.

persiųsti, susitikti, rengti konferencijas, pasitarimus, nebijant kurios nors iš kariaujančių pusių nepagristų kaltinimų. Kopenhaga ir Londonas tokiai veiklai netiko: Kopenhaga dėl Danijos karališkosios šeimos giminystės su Rusijos caro šeima, o Londone buvo akylai stebimas bet koks lėšų ir informacijos siuntimas paštu arba telegrafu ir asmenų judėjimas, be to, Anglija nebūtų leidusi veiklos, griaunančios jos karinės partnerės teritorinį vientisumą.

Skandinavijos valstybes savo politinės veiklos vieta rinkosi ne tik kariaujančios, bet ir nuo karo nukentėjusios tautos, todėl 1915 m. pastebima Vokietijos okupuotose teritorijose gyvenusių tautų mišrių pagalbos komitetų kūrimosi neutraliose šalyse tendencija. Įsikuria Švedų-belgų, Švedų-lenkų (1915 m. birželis), o 1915 m. spalio viduryje ir Švedų-lietuvių šelpimo komitetai. Tai rodo, kad lietuvių orientacija į Skandinaviją 1915 m. pabaigoje nebuvo išimtis, greičiau patvirtino bendrą tendenciją. Manytume, kad dėmesio vertas precedentas lietuviams galėjo būti lenkų rastas būdas, kaip pralaužti Vokietijos informacinę blokadą ir persiųsti laiškus į Varšuvą per Rusų komitetą Stokholme¹¹.

1.2. Antrasis veiksnyss – Vokietijos blokada

Vilnius, atsidūręs ugnies zonoje, 1915 m. rugsėjo 11 d. buvo atkirstas nuo viso išorinio pasaulio: iš Rusijos nebeatsiunčiami nei laikraščiai, nei telegramos. 1915 m. rugsėjo pabaigoje vokiečiai draudė žmonių judėjimą didesnėse – Vilniaus ir Kauno – apskrityse, ribojo visuomeninę bei politinę veiklą¹². Esą dėl nesutvarkytos cenzūros buvo uždrausti visi vietiniai laikra-

ščiai, o vokiečių valdžios informacija pateikiama skelbimų lentoje, nuo 1915 m. rugsėjo 1 d. – pradėtame leisti Tilžėje provokiškos krypties laikrastyje *Dabartis*. Pašto veikla gerokai apribota: buvo galima rašyti tik vokiškai, o 1916–1917 m. Vokietijos vyriausybė draudė ir laiškus siųsti į Lietuvą¹³.

Informacinę blokadą galėjo pralaužti į Rusiją pasitraukusios Lietuvių draugijos Centrinio komiteto nariai arba neutraliose šalyse gyvenę lietuviai. Rusijos lietuviai per žiniasklaidą kreipėsi į JAV lietuvius pagalbos¹⁴. Atsakymo nesulaukę, 1915 m. spalio 9–11 d. Stokholme pasitarę nusprendė, kad, kol nėra galimybių susisiekti su lietuviais, esančiais Vokietijos okupuotoje teritorijoje, per JAV, ieškoti galimybių susisiekti per Šveicariją, Daniją, Švediją. Nusprendus panaudoti minėtų valstybių neutralitetą lietuvių humanitariniams tikslams, norintiems susisiekti su lietuviais, likusiais Vokietijos okupuotoje teritorijoje, prie Rusų komiteto Stokholme buvo įsteigtas biuras. Susitarta laiškus perduoti į Vokietijos užimtas teritorijas per Danijos raudonąjį kryžį: jis apsiėmė persiųsti ne tik laiškus, bet ir pinigus, o kiek vėliau – ir per **Švedų-lietuvių šelpimo komitetą** Stokholme¹⁵. Kitas kelias – per JAV – atsirado kiek vėliau¹⁶.

1.3. Trečiasis veiksnyss – Rusijos vyriausybės draudimas siųsti pinigus į Vokietijos okupuotas teritorijas

Su antruoju veiksniu, lėmusiu Skandinavijos valstybių pasirinkimą ne dėl politinių motyvų,

¹¹ *Savickas J.* Skandinavija // PNL D. P. 60.

¹⁴ Lietuvių balsas. 1915. Nr. 1. P. 1.; *Yčas M.* Amerikiečiai, dabar jūsų eilė atėjo // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 1. P. 1–2.

¹⁵ Kaip susirašyti su likusiais Lietuvoje // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 7. P. 4.

¹⁶ Dėl susirašinėjimo su pasilikusiais Lietuvoje // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 13. P. 5.

¹¹ Lietuvių balsas. 1915. Nr. 13. P. 1.

¹² *Klimas P.* Iš mano atsiminimų. Vilnius, 1990. P. 42–45.

glaudžiai susijęs trečiasis – Rusijos vyriausybės draudimas siųsti pinigus į Vokietijos okupuotas teritorijas. Teikti lietuviams, po vokiečių okupacijos patekusiems tarp dviejų kariaujančių blokų, finansinę paramą per Lietuvių draugijos Centrinį Komitetą buvo sunku, nes Rusijos vyriausybė griežtai uždraudė siųsti pinigus į priešų užimtą teritoriją. Stokholmas tuo požiūriu pinigams persiūsti atrodė tinkamas, ir M. Yčas paprašė Tatjanos komiteto pirmininko A. B. Neigardo per E. Vileišienę persiūsti Lietuvių draugijos komitetui Vilniuje (toliau – Lietuvių komitetas Vilniuje) 5000 rublių. Pinigai buvo išsiųsti per Ispanijos pasiuntinybę Stokholme¹⁷. E. Vileišienei pinigus gavus ir M. Yčui (per J. Aukštuolį) su A. Smetona susitarus, kad Lietuvių komitetas Vilniuje šelptų ir rusus, lietuviams, likusiems Lietuvoje, per Stokholmą atsivėrė finansinės paramos kelias¹⁸.

1.4. Ketvirtasis veiksnys – Didžiosios Britanijos ekonominė Vokietijos blokada

Radus būdą, kaip pralaužti informacinę ir finansinę blokadą, užsienio lietuviai, norėdami padėti po rusų atsitraukimo ir po pirmųjų vokiečių rekvizicijų nusiaubtoje lietuvių teritorijoje pasilikusiems lietuviams, susidūrė su dar viena problema: kaip išvengti Didžiosios Britanijos blokados apribojimų.

Per pirmąjį blokados etapą (1914 m. rugpjūčio 5 d.–1915 m. kovo 11 d.) Didžioji Britanija organizavo tolimąją blokadą: Didžiosios Britanijos laivynas atokiau nuo Vokietijos krantų stabdė laivus, plaukiančius į Vokietiją ir kai kurias neutralias šalis, ir tikrino jų krovinius. Tiesioginė prekyba tarp Vokietijos ir Didžiosios Britanijos buvo nutraukta 1914 m. rugpjūčio 5 d., ir 1914 m.

rugsėjo 9 d. ir 1914 m. rugsėjo 14 d. dekretais paskelbus prekybą su priešų neteisėta, įvesta licencijų sistema. Per antrąjį etapą (1915 m. kovo 11 d.–1915 m. lapkritis) Anglijos vyriausybė paskelbė konfiskuojanti visas į Vokietiją ir iš jos vežamas prekes. Trečiuoju etapu (1915 m. lapkritis–1917 m. balandis) buvo apribota neutralių šalių prekyba: 1915 m. lapkričio mėn. buvo normuojama įvežti į Europos šalis, o į neutralias šalis apribota remiantis jų ikikarinėmis reikmėmis. 1916 m. įvesti sertifikatai¹⁹. Minėti apribojimai Antantės priešinininkams buvo taikomi Amerikos ir kitų šalių lietuvių grūdų, miltų bei kitų maisto produktų siuntoms į Lietuvą²⁰. Todėl trečias gyvybiškai svarbus dalykas, pralaužus informacinę ir finansinę blokadą, buvo gauti Anglijos vyriausybės leidimus įvežti minėtas prekes, kurias gauti rūpinosi Švedų–lietuvių šelpimo komitetas. Panašių kreipimųsi tekstai buvo aptariami Švedų–lietuvių šelpimo komiteto posėdžiuose, vėliau raštu kreipiamasi į Didžiosios Britanijos pasiuntinį Stokholme²¹.

1.5. Penktasis veiksnys – Vokietijos insurgentų veikla*

Prie objektyvių veiksnių, skatinusių lietuvių orientuotis į Skandinaviją, priskirtume ir aktyvią

¹⁹ Erofeev N. A. Op. cit.

²⁰ Švedų lietuvių komiteto susirinkimas // Lietuvių balsas. 1916. Nr. 37. L. 2.

²¹ Lietuvių balsas. 1916. Nr. 37. L. 2.

* INSURGENTAI–Vokietijos politikoje Pirmojo pasaulinio karo metais vyravusios *Osteuropos* (Rytų Europos) politinės koncepcijos pasekėjai ir vykdytojai. Rusijoje jie siūlė vykdyti pakraščių valstybių steigimo politiką, t. y. daugiau ar mažiau valstybiškai organizuoti Lenkiją, Suomiją, Ukrainą, Baltikumą (Kuršas, Livonija, Estija, Lietuva) ir glaudžiai jas susieti su Vokietija arba jos vadovaujama Vidurio Europa. Insurgentų veikla pasireiškė Berlyno ir Vienos diplomatų parama minėtoms tautoms, organizuojama antirusiška propaganda, teikiama dotacijomis, steigiamais įvairiais biurais ir organizacijomis. Žr.: Lopata R. Op. cit. P. 17–19.

¹⁷ Yčas M. Op. cit. T. 2. P. 168.

¹⁸ Yčas M. Op. cit. T. 2. P. 179–183.

Vokietijos insurgentų veiklą Stokholme bei Kopenhagoje. Iš pirmo žvilgsnio tokia prielaida atrodytų sunkiai įtikėtina, tačiau, paanalizavus Pirmosios lietuvių konferencijos Stokholme organizavimo aplinkybes, susijusias su J. Gabrio-Paršaičio veikla, ji netrodo tokia jau nelogiška. Pirmia, reikėtų atkreipti dėmesį į J. Gabrio prieš konferenciją inspiruotus straipsnius apie Lietuvą, pasirodžiusius švedų spaudoje. Juose kalbama apie Lietuvos vilį po karo gauti nepriklausomybę ir sukurti valstybę, kurios sienos siektų Minską, Smolenską, Mogiliovą ir Kijevą ir kuri turėtų 15 mln. gyventojų²². Viena vertus, tai priminė bandymą deklaruoti Vidurio Europos projektą; jam vykdyti Vokietija siūlė pakraščių valstybių kūrimo politiką, kurią propagavo Vokietijos pasiuntinybėje Stokholme dirbantys insurgentai F. Reichenau ir H. Lucius ir Kopenhagoje – U. Brokdorffas-Rantzau²³. Tai reiškė daugiau ar mažiau valstybiškai organizuoti Lenkiją, Suomiją, Ukrainą, Kuršą, Livoniją, Latviją, Lietuvą ir jas glaudžiai susieti su Vokietija arba jos vadovaujama Vidurio Europa²⁴. J. Gabrio Skandinavijos spaudoje paskelbta būsimos Lietuvos vizija siejosi ir su 1915 m. gruodžio 19 d. paskelbtu memorandumu, kuriame teigiama, jog karą laimėjus Vidurio Europos valstybėms iš lietuvių, lenkų, gudų ir Pabaltijo žemių, atskirtų nuo Rusijos, bus sudaryti atskiri politiniai vienetai, susiję su Vidurio Europos valstybėmis²⁵. Kita vertus, šios publikacijos galėjo būti susijusios ir su lenkų politikų Vokietijos vyriausybei įteiktu memorandumu, kuriame nurodomos būsimosios autonominės Lenkijos **etnografinės** sienos, ypač rytinės,

ir su Vilhelmštrasės diplomatinėms tarnyboms neutraliose šalyse išsiuntinėtomis direktyvomis, siūlančiomis palaikyti Lietuvos, susidedančios iš Suvalkų, Kauno, Vilniaus, Gardino ir Kuršo gubernijų, iliuziją²⁶. Antra, labai mįslingos Švedų-lietuvių šelpimo komiteto įsteigimo aplinkybės. Perskaičius M. Yčo atsiminimus bei *Lietuvių bals* esamą medžiagą apie Pirmąją lietuvių konferenciją Stokholme, susidaro įspūdis, kad komitetą steigti buvo pasirengta iš anksto: apgalvota, kas bus komiteto pirmininkas ir sekretorius, taip pat, mūsų manymu, irgi įdomu – lietuvių reikalų vedėju numatytas J. Aukštuolis, kuris turėjo atvykti vėliau. Komiteto sekretoriumi tapo W. Söderbergas, konservatorius, provokiškos orientacijos asmuo, palaikantis artimus ryšius su Vokietijos atstovybe Stokholme, kurioje ir telkėsi Vokietijos insurekcinės politikos vykdytojai²⁷. Suprantama, ryšių palaikymas dar neįrodo Vokietijos insurgentų poveikio lietuvių skandinaviskai orientacijai, tačiau tokios galimybės neatmestume. Trečia, tai nuolatiniai J. Gabrio kontaktai Stokholme su *Liga der Fremdfölker Russland* (Rusijos pavergtųjų tautų lyga) priklausančiais asmenimis (A. Keskūla, dr. Honorium) bei tai, kad J. Gabrį Stokholme sekė rusų karo atašė pulkininko siūsta agentė. Tačiau tai tik išoriniai dalykai. J. Gabrį su Lyga siejo ir ideologiniai reikalai: jau 1915 m. jis kalbėjo apie 1916–1918 m. Lygos propaguatą Baltijos konfederaciją, kuriai priklausytų Baltijos ir Skandinavijos šalys²⁸. Šiai konfederacijai Lygoje pritarė estas A. Keskūla, iškėlęs Didžiosios Šiaurės sąjungos idėją, suomių aktyvistas P. H. Norrmenas, siūlęs *Nordiska Rikernas Statsförbund* (Šiaurės valstybių sąjunga), kuriai vadovautų Švedijos monarchas. 1916 m.

²² Yčas M. Op. cit. T. 2. P. 167.; Lietuvių pasitarimai // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 13. P. 1–2.

²³ Norman T. L. Right-Wing Scandinavianism and the Russe Menace // Studia Baltica Stockholmiensia. Uppsala, 1991. P. 335.; Lopata R. Op. cit. P. 18.

²⁴ Lopata R. Op. cit. P. 17–18.

²⁵ Klimas P. Dienoraštis. 1915–1919. P. 343.

²⁶ Lietuvių balsas. 1915. Nr. 15. P. 1.; Lopata R. Op. cit. P. 63.

²⁷ Yčas M. Op. cit. T. 2. P. 169, 172.

²⁸ Lopata R. Op. cit. P. 141.

P. H. Norrmenas Berlyne anonimiškai išleistame buklete *Die Nordischen Länder und die Mit-telmächte* (Šiaurės kraštai ir Vidurio Europos valstybės) įdėjo *Praplėsto centrinio bloko* žemėlapi.

Visos minėtos idėjos sietinos ne vien su Lygos ideologija, bet ir su dešiniuoju skandinavizmo sparnu, kuris norėjo tarti žodį planuojant Skandinavijos ateitį. 1915 m. konservatoriaus ir geopolitiko R. Kjelleno atviras švedų aktyvistų manifestas pavadintas „Švedų užsienio politika ryšium su Pasauliniu karu“. Dešiniųjų švedų aktyvistų programa teigė: susijungus su pergalingąja Vokietija užimti lyderio poziciją Skandinavijoje ir Baltijos jūroje bei visiems laikams eliminuoti Rusijos pavojų²⁹. Minėtas judėjimas susijęs ir su Vokietijos pangermanistais, ypač aktyviai veikusiais karo metais Skandinavijoje. Pridėjo ir dešinysis lituanizmas: Baltijos ir Skandinavijos konfederacijos idėjos buvo nesvetimos ir dešiniajam lietuvių politikų sparnui ir jo atstovams, propagavusiems jas 1917 m. Stokholme³⁰. Greičiausiai dėl tos pačios priežasties buvo stengiamasi, pasinaudojant vokiečių iniciatyva, būtent Stokholme 1917 m. pradžioje rengiamoje konferencijoje, kuri dėl Vasario revo-

liucijos Rusijoje taip ir neįvyko, iškelti Lietuvos klausimą³¹.

1.6. Šeštasis veiksnys – lenkai (Rytų klausimas)

Be Vokietijos, vienaip ar kitaip prisidėjęs prie lietuvių skandinavijos orientacijos, mūsų požiūriu ne mažiau svarbus ir lenkų veiksnys. Tai matyti jau Pirmosios lietuvių konferencijos Stokholme nutarimuose, kuriuose pabrėžta, kad Europos visuomenę reikia ne tik supažindinti su Lietuva, bet ir „užkirsti kelią lenkų užsienio spaudoje propaguojamai naujo tipo unijai“³². Ši nutarimo punkto formuluotė pabrėžta neatsitiktinai. M. Yčas atsiminimuose yra užsiminęs apie lenkų grafitę Juliją Ledochovską, kuri stengėsi atkalbėti C. Lindhageną nuo Švedų-lietuvių šelpimo komiteto pirmininko pareigų ir siūlė tapti analogiško Švedų-lenkų komiteto pirmininku³³. Tarp Švedų-lietuvių ir Švedų-lenkų komitetų įkūrimo yra 3–4 mėnesių laiko tarpas, todėl M. Yčo atsiminimuose pateikta „Ledochovskaitės intrigos“ versija labai įdomi dėl akivaizdaus laiko neatitikimo. T. Cieślako sraipsnyje *Stosunki Polsko Skandynawskie w latach 1918–1939* teigiama, kad 1915 m. birželio mėn. įkurtam specialiam komitetui *Svenska Hjalpkommitten för Polen* (Švedų pagalbos lenkams komitetas) vadovavo Stokholmo nacionalinio muziejaus direktorius prof. Oskaras Montelius³⁴. Taigi arba minėtasis komitetas gyvavo

²⁹ Norman T. L. Right-Wing Scandinavianism and the Russe Menace // *Studia Baltica Stockholmien-sia*. Uppsala, 1991. P. 335.;

³⁰ *Bartuška J.* nepraleido progos 1917 m. viduryje Baltijos-Skandinavijos idėją kelti Fordo taikos komisijos posėdžių metu. Jis akcentavo, jog būtina sudaryti Baltijos ir Skandinavijos valstybių bloką, teigė, kad tokio bloko sudarymas būtų laisvės garantas Baltijos valstybėms, kurioms gresia pavojus tiek iš Rytų (Rusija), tiek iš Vakarų (Vokietija). Žr.: *Bartuška J.* Nepriklausomybės kelias. Klaipėda, 1937. P. 37.; 1917 m. pabaigoje J. Šliūpas, J. Gabrio ir J. Bartuškos padedamas, bandė organizuoti 1917 lapkričio 15 d. Stokholme lietuvių, latvių, latgalių, estų ir suomių konferenciją, kurioje būtų svarstomas konfederacijos sudarymas. Ar neįvyko minėta konferencija, duomenų nėra. Žr.: *Gabrio J.* (1917 spalio 9) laiškas A. Vilimavičiui // VU MS RS. J. Gabrio-Paršaičio archyvas. F. 155–196.

³¹ Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai (toliau- LVTP) Vilnius, 1991. P. 91.

³² *Yčas M.* Op. cit. T. 3. P. 95.; Lietuvių pasitarimai // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 13. P. 1–2.

³³ *Yčas M.* Op. cit. T. 2. P. 170.

³⁴ *Cieślak T.* Stosunki polsko-skandynawskie w latach 1918–1939 // *Przyjaznie i antagonizmy. Stosunki Polski z panstwami sąsiednimi w latach 1918–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków, Gdansk. 1977. P. 57–59.

3–4 mėn. be pirmininko, kas mažai tikėtina, arba Švedų–lietuvių komiteto įkūrimas buvo svarstomas gerokai anksčiau, nei jis buvo įkurtas. Tuomet galima prielaida, kad C. Lidhagenas komiteto pirmininku sutiko būti jau 1915 m. birželį. Ledochowskos intriga leistų manyti, kad lietuviai pradėjo veikti Skandinavijoje anksčiau nei Vokietija okupavo lietuvių gyvenamas teritorijas. Todėl lietuvių veiklą Stokholme 1915 m. spalio mėn. galima būtų paaiškinti siekiu užkirsti kelią lenkų platinamai informacijai, kad lietuviai – tai lenkai. Šis teiginys aiškiai sumenkintų kitus objektyvius lietuvių skandinaviškosios orientacijos veiksnius ir labai sureikšmintų lenkų bei subjektyvų veiksnį. Visoje šioje prielaidų raizgalynėje aišku viena: lietuvių skandinaviškajai orientacijai buvo vienodai svarbūs ir objektyvūs, ir subjektyvūs veiksniai, o galbūt pastarieji net svarbesni.

1.7. Septintasis veiksnys – lietuvių politikų veikla

Subjektyvus veiksnys – lietuvių politikų veikla siekiant atkurti Lietuvos valstybingumą tapusi tarptautiniu veiksniu. Paaikšėjus, kad anksčiau svarstyta krašto atskyrimo nuo Rusijos galimybė virsta realybe, lietuvių politikai buvo priversti susimąstyti dėl tolesnės veiklos orientyrų, kurie, pasinaudojant susidariusia tarptautine padėtimi, buvo realizuojami diplomatinėmis priemonėmis. Jomis buvo siekiama: **pirma**, per kitataučių komitetus Lietuvai šelpti supažindinti Europos ir Šiaurės šalių visuomenę su Lietuva, jos istorija, dabartimi ir ateities aspiracijomis, **antra**, dirbant humanitarinį darbą užsienyje ir nuolat deklaruojant lietuvių aspiracijas, integruotis į užsienio valstybės visuomenę, jos organizacijas, **trečia**, ieškoti būdų informuoti pasaulio visuomenę apie susidariusią situaciją Lietuvoje, **ketvirta**, iškelti Lietuvos klausimą Skan-

dinavijos šalių žiniasklaidoje, **penkta**, pasinaudojant skandinavų politikų ir visuomenės veikėjų, taip pat vokiečių insurgentų parama, į tarptautinį lygmenį, šalia lenkų, iškelti ir lietuvių klausimą, **šešta**, užkirsti kelią vokiečių ir lenkų propagandai Skandinavijoje, kuri buvo priešiška lietuvių politikai, siekusiai į tarptautinį lygmenį iškelti nepriklausomos Lietuvos, o ne unijos su Lenkija idėją³⁵.

Išanalizavus visus lietuvių skandinaviškosios orientacijos veiksnius matyti, kad lietuviai ne vieninteliai savo tautos ekonominės ir politinės būties problemoms spręsti Pirmojo pasaulinio karo metais rinkosi Skandinavijos valstybes. Šių šalių neutraliteto ir Vokietijos veiksniai (be visų išvardytų veiksnių) buvo svarbūs ne tik lietuvių, bet ir kitoms nuo karo nukentėjusioms tautoms. Tai leistų manyti, kad **Rusijos imperijos vakarinio pakraščio (suomiai, estai, lenkai) ir slavų bei germanų tarpzonio tautų (serbai)**, siekusių valstybingumo Pirmojo pasaulinio karo metais, **skandinaviškoji orientacija susijusi su geopolitine šių tautų padėtimi**.

2. Skandinavijos vaidmens samprata 1915–1917 m. lietuvių diplomatijoje

Rusijos imperijos vakarinio pakraščio tautų politikų veikla Skandinavijoje 1915–1917 m. nepraėjo be pėdsakų tų tautų valstybingumo raidai ir ateities užsienio politikos orientacijai. Kiekviena iš šių tautų ieškojo būsimos valstybės politinei egzistencijai tinkamos geopolitinės ašies ir turėjo savo Skandinavijos sampratą. Kas buvo Skandinavija lietuviams 1915–1917 m., galėsime atsakyti apžvelgę lietuvių diplomatijai Skandinavijoje keltus tikslus. Jie buvo dvejopi: humanitariniai ir politiniai–propa-

³⁵ Lietuvių pasitarimai // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 13. P. 1–2.

gandiniai. Humanitariniams tikslams įgyvendinti pasirinkti būdai suformavo **Skandinavijos – tilto**, o politinių – **Skandinavijos – lietuvių politikos centro – sampratą**.

2.1. Tiltas į Vakarus ir į Rytus

Pirmasis Skandinavijos – tilto sampratą yra išdėstęs M. Yčas savo atsiminimuose, tačiau kiek siauresne prasme. Tiltu sampratą jis taikė Švedų–lietuvių šelpimo komitetui, įsikūrusiam 1915 m. spalio mėn., kuriame atvykę į Stokholmą dirbo J. Aukštuolis ir I. Šeinius. M. Yčo atsiminimuose jis pavadintas „**gyvu tiltu**, kuris jungė mus su mūsų tėvyne“³⁶. Tačiau Skandinavija suteikė galimybę susisiekti ne vien Rusijos ir okupuotiems lietuviams. Ji tapo **finansiniu** ir **informaciniu** tiltu, sujungusiu ne tik Lietuvos ir Rusijos, bet ir Šveicarijos, ir JAV lietuvius.

Finansiniu tiltu Skandinavija lietuviams tapo radus būdus persiųsti pinigus per Stokholmą iš Lietuvių draugijos Centrinio komiteto Rusijoje Lietuvių komitetui Vilniuje. Finansinė parama vilniečiams keliavo tokiu maršrutu: iš **Lietuvių komiteto Rusijoje į Švedų–lietuvių šelpimo komitetą Stokholme, o iš jo (arba per Berlyną) – į Lietuvių komitetą Vilniuje**³⁷. Iki 1916 m. sausio 15 d. A. Smetonos vardu vilniečiams persiūsta 33 000 kronų, o 1916 m. spalio 22 d. – 20 000 markių³⁸. Pinigai buvo parvežami iš Stokholmo arba atsiunčiami per *Stokholms enskilda banken* (Stokholmo privatus bankas) skyrių Berlyne per 10–12 dienų³⁹. Pinigus per šį banką į Lietuvą siuntė JAV lietu-

viai. Iš Amerikos Tautos fondas persiuntė 35 273 kronas⁴⁰.

Per Kopenhagą, kurioje belaisvių šelpimu rūpinosi Lietuvių draugijos Centrinio komiteto įgaliotinis J. Savickis, buvo siunčiami pinigai iš Rusijos Peterburgo ir Maskvos lietuvių komitetų (Lietuvių draugija turėjo lietuvių komitetus įvairiuose Rusijos miestuose) bei lietuvių, gyvenančių Didžiojoje Britanijoje ir JAV. Nuo 1916 m. liepos 10 d. iki 1917 m. liepos 10 d. belaisviams šelpti atsiūsta 11 244,40 kronos. Pinigus siuntė ir giminės iš Lietuvos⁴¹. Kaip matyti, Stokholmas pasitarnavo labiau kaip finansinis tiltas į Rytus, o Kopenhaga – į Vakarus. Kopenhagoje buvo rūpinamasi pabėgėliais, šelpiami karo belaisviai Vokietijoje, palaikomi ryšiai su Šveicarijoje veikiančiu komitetu *Lithuania*⁴².

Informaciniu tiltu Skandinavija tapo radus būdą apeiti Vokietijos informacinę blokadą. Iki 1916 sausio 15 d., kol pradėjo veikti paštas ir telegrafas vokiečių užimtoje lietuvių teritorijoje ir pasienio srityse, per Skandinaviją lietuviai galėjo susisiekti su pasauliu ir užsienyje esančiais lietuviais, siųsti jiems laiškus ir sužinoti užsienyje gyvenančių ar į nelaisvę paimtų, evakuotų artimųjų likimus⁴³. J. Aukštuolio ir J. Savickio *Lietuvių balse* 1916–1917 m. buvo nuolat spausdinamos žinutės apie Rusijos ir Vokietijos okupuotos teritorijos lietuvių susiraši-

⁴⁰ Švedų lietuvių komiteto posėdis // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 3. P. 2.

⁴¹ Lietuvių C K įgaliotinio Kopenhagoje lietuvių belaisvių naudai išleistų pinigų apyskaita 1916 07 10–1917 07 10 // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 66. P. 4.

⁴² Iš belaisvių pašitūrės // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 55. P. 1.

⁴³ Laiškų Lietuvon siuntimas // Lietuvių balsas. 1916. Nr. 5. P. 3. Paštas buvo atidarytas Vilniuje, Kaune, Suvalkuose, Gardine, Panevėžyje, Šiauliuose, vėliau ir kitose vietose. Leista siųsti laiškus vokiečių kalba, pinigų iki 800 markių. Spaudos ir maisto siųsti neleista.

³⁶ Yčas M. Op. cit. T. 3. P. 190.

³⁷ Yčas M. Op. cit. T. 2. P. 183.

³⁸ Lietuvių šelpimas per užsienį // Lietuvių balsas. 1916. Nr. 53. P. 1.

³⁹ Dėl pinigų siuntinėjimo Lietuvon // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 4. P. 1–2.

nėjimą, apie būdus, kaip rašyti laiškus, kad jie lengviau pasiektų adresatą. Rusijos lietuviams įgaliojimai I. Šeinius, J. Savickis, J. Aukštuolis nuolatos teikė informaciją apie įvairiose Lietuvos vietose lietuvių būklę, kurią skelbė rubrikoje „Iš Lietuvos“, taip pat išsamiai pranešdavo apie lietuvių pasitarimus ir konferencijas Stokholme. I. Šeinius *Lietuvių balse* dažniausiai analizuodavo užsienyje leidžiamus vokiečių leidinius ir periodikos straipsnius, kuriuose buvo svarstomos lietuvių ateities perspektyvos. Tuo tarpu J. Savickis, remdamasis lenkų spauda, referuodavo apie politinius procesus, vykstančius Vokietijos okupuotoje lenkų ir lietuvių teritorijoje ir tarp užsienio lenkų, o lenkų požiūrį į lietuvių klausimą dažniausiai apžvelgdavo rubrikoje „Iš lenkų gyvenimo“. Taigi laikraštis *Lietuvių balsas*, leidžiamas nuo 1915 m. rugsėjo mėn. Peterburge, tapo jungiamuoju informaciniu tiltu tarp lietuvių, likusių vokiečių okupuotoje teritorijoje ir Rusijoje, bei gyvenančių kitose valstybėse⁴⁴.

2.2. Penktasis lietuvių politikos centras

Istoriografijoje jau nusistovėjusi tradicija, aptariant lietuvių politikų veiklą užsienyje 1914–1918 m., kalbėti apie keturis lietuvių politikos centrus. Pirmasis – Šveicarija, kur nuo 1915 m. pabaigos veikė Generalinis komitetas karo aukoms šelpti Lietuvoje, o vėliau iš Paryžiaus persikėlęs J. Gabrio vadovaujamas Lietuvos informacinis biuras. Antrasis – JAV, kur greta lietuvių Tautos fondo, 1914 m. įkuriamas Tautos taryba, kuriai pavedama rūpintis lietuvių politikos reikalais. Trečiasis – Rusija, kur lietuvių šelpimas ir politika telkėsi apie Lietuvių draugiją,

kuriuos (pirmininkas – M. Yčas, sekretorius – S. Šilingas) būstinė iš pradžių buvo Peterburge, po to – Voroneže. Ketvirtasis – lietuviai, likę Vilniuje ir iš pradžių susitelkę apie lietuvių politikos centrą, vėliau – apie Lietuvių draugijos Centrinio komiteto dalį, likusią Lietuvoje, kuriai vadovavo A. Smetona. **Skandinavijos, kaip lietuvių politikos centro, samprata dėl neišsiaiškintų aplinkybių, o galbūt dėl informacijos stokos istoriografijoje nesusiformavo.** Lietuvių politinė veikla Skandinavijoje, išskyrus kelias išimtis, paminima tik fragmentiškai. Lietuvių akcijos ir susitikimai, pasitarimai, konferencijos Stokholme istoriografijoje nepabrėžiami, todėl tampa ne tiek reikšmingi, kaip Šveicarijoje, o Trečioji lietuvių konferencija Stokholme, leidžianti pažvelgti į Vakarų – Rytų geopolitinės ašies formavimąsi Lietuvos užsienio politikoje, ir visai neaptariama. Paneigdamą Skandinavijos, kaip politikos centro, sampratą, lietuvių istoriografija daug ko netenka. Pirmiausia, už tyrinėjimo ribų lieka lietuvių ir lenkų kova Skandinavijoje dėl jų politinės būties (turimos omeny lenkų ir lietuvių diskusijos, vykusios Stokholme tarp politikų dėl Lietuvos ir Lenkijos ateities, sprendžiant Lietuvos ir Lenkijos klausimą). Antra, lieka šešėlyje ir lietuvių, lenkų, belgų, serbų bendradarbiavimas teikiant paramą okupuotiems savo kraštams, belaisviams. Trečia, lietuvių pasitarimai, vykę tarp konferencijų Stokholme. Ketvirta, lietuvių propagandinė veikla siekiant aktualizuoti Lietuvos klausimą Skandinavijoje bei kitos problemos, kurias tirti galima tik tuomet, kai Skandinavija bus traktuojama kaip **penktasis lietuvių politikos centras.**

2.2.1. Stokholmas – lietuvių konferencijų ir pasitarimų vieta

Istoriografijoje įsivyravusi tradicija kalbėti apie dvi lietuvių konferencijas Stokholme: pirmąją

⁴⁴ Lietuvių balso skaitytojams // *Lietuvių balsas*. 1916. Nr. 30. P. 3.

– 1915 m. ir antrąją – 1917 m. Pirmasis lietuvių pasitarimas-konferencija Stokholme įvyko 1915 m. spalio 9–11 d. Turėjo atvykti užsienio lietuvių iš Šveicarijos, JAV, Anglijos, Rusijos, tačiau atvyko tik J. Gabrys ir lietuviai iš Rusijos – M. Yčas ir S. Šilingas. Pirmasis visų užsienyje gyvenančių lietuvių atstovų susirinkimas nepavyko, tačiau šis pasitarimas, pavadintas Pirmąja lietuvių konferencija Stokholme, svarbus tuo, kad nubrėžtos svarbiausios užsienyje gyvenančių lietuvių veiklos direktyvos, turėjusios lemiamą reikšmę ir lietuvių diplomatijai Skandinavijoje. Pats M. Yčas Pirmąją lietuvių konferenciją Stokholme įvertino kaip reikšmingą dėl kelių priežasčių: 1) buvo užmegztas ryšys su švedais, 2) iškeltas *lietuvių klausimas* Švedijos žiniasklaidoje ir susitikime su visuomene Švedų–lietuvių šelpimo komiteto įkūrimui skirtame priėmime, 3) rasta galimybė Rusijos lietuviams per Švedų–lietuvių šelpimo komitetą palaikyti ryšius su Lietuvių komitetu Vilniuje⁴⁵. Yra ir ketvirtoji priežastis, apie kurią M. Yčas savo atsiminimuose nekalba, – tai **moraline motyvacija pagrįstos lietuvių diplomatijos Skandinavijoje pradžia** (apie tai plačiau rašoma 1–2 šio straipsnio puslapiuose).

Antrasis užsienio lietuvių pasitarimas Stokholme buvo organizuojamas 1916 m. balandžio mėn. Vėl bandyta sukviesti lietuvius iš JAV (V. Bartuška, J. Bielskis, R. Karuža), Rusijos ir Danijos⁴⁶. 1916 m. gegužės 1 d. Švedų–lietuvių šelpimo komiteto pirmininkas C. Lindhagenas sukvietė komiteto posėdį, kuriame dalyvavo lietuviai iš Rusijos (T. Naruševičius), Kopenhagos (J. Savickis) bei Stokholme (J. Aukštuolis, I. Šeinius, A. Petronis). Posėdyje aptarti lietuvių veiklos Skandinavijoje rezultatai – lietuvių

šelpimas, ryšių su Lietuva palaikymas, lietuvių klausimo propagavimas spaudoje ir kt. Lietuvių problemos M. Yčo ir C. Lindhageno buvo aptartos su Didžiosios Britanijos atstovu Stokholme E. Hovardu ir įteiktas raštas Didžiosios Britanijos vyriausybei, kuriame prašoma teikti pagalbą lietuviams: leisti jiems įsivežti maisto produktų bei drabužių⁴⁷. Kitas Švedų–lietuvių šelpimo komiteto posėdis, kuriame dalyvavo Skandinavijoje dirbantys lietuviai ir K. Olšauskas, vyko 1916 m. gruodžio 19 d. Jame svarstyta Tautos fondo atsiųstų pinigų persiuntimas į Lietuvą, knygelių švedų kalba apie Lietuvą, kurios turėjo būti išsiuntinėtos Švedijos protestantų vyskupijoms ir pastoriams prieš paskelbiant apie aukų rinkimą nukentėjusiam nuo karo Belgijai, Lenkijai, Lietuvai leidyba, taip pat atstovų delegavimas pas Švedijos karaliaus brolių prinčą Karolį, Švedijos Raudonojo kryžiaus pirmininką, tartis, kad būtų palengvinta grįžtančiųjų iš Švedijos į Lietuvą procedūra⁴⁸.

Mūsų dėmesio nusipelnė ir neįvykusi lietuvių konferencija Stokholme, kurioje buvo tikėtasi internacionalizuoti lietuvių klausimą. 1917 m. pradžioje vokiečiams pradėjus ieškoti kontakto su lietuviais, imta rengti konferenciją Stokholme siekiant pabrėžtinai pademonstruoti norą atsiskirti nuo Rusijos ir į tarptautinių lygmenį iškelti Lietuvos klausimą, tačiau ši konferencija neįvyko dėl Rusijoje prasidėjusios revoliucijos⁴⁹. Jokių abejonių nekyla dėl to, kad Lietuvos klausimo internacionalizavimu susirūpinta ne tik dėl artimesnių Vokietijos ryšių paieškų, bet ir dėl lenkų nepriklausomybės paskelbimo 1916 m. lapkričio 5 d., tačiau tai nepaaiški

⁴⁵ Švedų lietuvių komiteto susirinkimas // Lietuvių balsas. 1916. Nr. 37. P. 2.

⁴⁶ Švedų lietuvių komiteto susirinkimas // Lietuvių balsas. 1916. Nr. 37. P. 2.

⁴⁹ LVTP. P. 91.

na priežasčių, kodėl lietuvių politikai savo veiklai 1917 m. iš visų trijų Skandinavijos valstybių pasirinko būtent Švediją?

Pirma. Švedija aktyviai politinei lietuvių veiklai 1917 m. pasirinkta neatsitiktinai: lietuviams Švedija buvo prioritetas dėl teigiamo švedų požiūrio į juos⁵⁰. A. Smetona 1917 m. pradžioje yra pasakęs: „Politika diplomatijoj mes, tiesa, esame silpnesni už kitas tautas, pavyzdžiui, lenkus. Su šitomis pajėgomis mes stojame į darbą. Tiesa, turime užtarytojų užsienyje – Stokholme, Šveicarijoje ir kitur“⁵¹. Galimas dalykas, jei tikėsime A. Merkelio monografijoje teikiama informacija apie A. Smetonos ir J. Kairio apsilankymą Stokholme 1917 m. pavasarį, galime spėti, kad švedai pažadėjo remti Lietuvą jos diplomatinėje kovoje už savo nepriklausomybę⁵². Tuo būtų galima paaiškinti lietuvių politikos intensyvėjimą Švedijoje 1917 metais.

Antra. 1917 metų vasarą prieš Vilniaus lietuvių konferenciją organizacinis konferencijos komitetas svarstė lietuvių orientaciją drauge su Lietuvos internacionalizavimo klausimu. Buvo apsvaistytos trys įmanomos internacionalizavimo galimybės: 1) orientacija į Rusiją, 2) orientacija į Vokietiją, 3) nepriklausomybės paskelbimas. Aptariant visus šiuos variantus buvo atsižvelgiama į orientacijos suteikiamą galimybę Lietuvos klausimą iškelti tarptautiniu lygiu. Orientacija į Rusiją šiaip ar taip reikė, A. Smetonos manymu, Lietuvos klausimą paversti Rusijos klausimu, bet ne tarptautiniu. J. Kairys, pasisakęs už orientaciją į laisvą ir ne-

priklausomą Lietuvą, aiškino, jog lietuvių politiniam apsisprendimui neužtenka vien tautų apsisprendimo principo⁵³. Galimybė Stokholme iškelti Lietuvos klausimą ir padaryti jį tarptautinį 1917 m. pradžioje dėl Rusijoje įvykusios revoliucijos buvo negrįžtamai prarasta, o susiklosčiusioje konjunktūroje orientuotis į Vokietiją buvo rizikinga, bet logiškai pagrįsta. Tačiau iš to nepaaiškėja, kodėl lietuviai orientavosi į Švediją. Pasirinkti Švediją politinei veiklai lėmė vienas svarbus privalumas. Viena vertus, jis susijęs su lietuvių orientacija į Vokietiją, kita vertus, pasikeitus tarptautinėms aplinkybėms, orientaciją į Švediją būtų buvę galima interpretuoti kaip orientaciją į Skandinaviją ir Antantės valstybes (A. Voldemaras 1918 m., prašydamas pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, tai ir padarė)⁵⁴. Turint omeny Švedijos germanofiliškas nuotaikas, lietuviams apsisprendus orientuotis į Vokietiją, tikrai netrūktų švedų vyriausybės dėmesio ir paramos, tai, beje, rodo lietuvių ir švedų santykių eiga 1917 metais.

Trečia. Lietuviams apsispręsti įtakos turėjo ir lenkų veiksnys: 1916 m. lapkričio 5 d. Vokietijai paskelbus Lenkijos nepriklausomybę, sustiprėjo lenkų akcijos už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos. Nepavykus susitarti dėl naujo tipo unijos su lietuviais Šveicarijoje, nuspręsta dėtis Stokholme. 1917 m. vasario 20 d. į Stokholmą atvykęs lenkų įgaliotinis iš Varšuvos lietuvių atstovams J. Aukštuoliui ir I. Šeiniui siū-

⁵³ LVTP. P. 49–50.

⁵⁰ Lietuvos Tarybos posėdžiuose svarstant, kas galėtų iškelti Lietuvos klausimą į tarptautinį lygmenį, tarp teigiamą požiūrį į lietuvius turinčių tautų minima ir Švedija. Žr.: LVTP. P. 96.

⁵¹ LVTP. P. 96.

⁵² *Merkelis A. Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla.* New York, 1964. P. 222–224.

⁵⁴ *J. Aukštuolis*, jau būdamas Lietuvos atstovas Stokholme, 1921 m. Skandinavijos šalių orientacijas apibūdino kaip tradiciškai labai skirtingas: „Danai, jo manymu, yra rusofilai, norvegai – anglofilai, šveda – germanofilai“. Žr.: *Aukštuolio J. (1921 rugpj. mėn.) pranešimas užsienio reikalų ministrui J. Purickiui // LCVA. F. 383. Ap. 7. B. 161. L. 25.*; Skandinavijos valstybių orientacijų skirtingumą per Pirmąjį pasaulinį karą savo atsiminimuose pabrėžė ir M. Yčas. Žr.: *Yčas M. Op. cit. T. 2. P. 191.*

lė savo veiklos programą – sudaryti naujo tipo Lietuvos ir Lenkijos uniją, kurioje Lietuva galėtų turėti savo parlamentą, statutą, valiutą, gal net kariuomenę ir muitų sistemą⁵⁵. Nepavykus įtikinti I. Šečiniaus unijos būtinumu, lenkai nutarė Lietuvos klausimą išspręsti be lietuvių. Tai ir buvo daroma 1917 m. gegužės–birželio mėnesį Stokholme vykusiuose lenkų politikų pasitarimuose, kuriuose buvo svarstomas Lietuvos klausimas. Visi sutarė, kad Lietuva turi priklausyti Lenkijai, tačiau nuomonės išsiskyrė dėl būdų, kaip tai pasiekti. Vieni manė, kad lietuviai turi teisę apsispręsti geruoju, antrieji bandė įrodyti unijos naudą, o tretieji pasisakė už jėgos panaudojimą⁵⁶. Tokie lenkų bandymai spręsti Lietuvos klausimą Stokholme sukėlė užsienyje gyvenančių lietuvių pasipiktinimą, todėl spaudoje pasirodė straipsnių, raginančių sušaukti lietuvių konferenciją Stokholme ir apginti lietuvių nacionalinę politiką nuo lenkų diplomatinį intrigų Skandinavijoje⁵⁷. Lenkų diplomatų taktika skatino lietuvius imtis atsakomųjų priemonių.

Ketvirta. Stokholme 1917 m. viduryje vyko neoficialios kariaujančių šalių, tarp jų Vokietijos bei Rusijos, bolševikų derybos, kuriose vienu ar kitu aspektu buvo aptariamas ir Lietuvos klausimas. Jį išspręsti labai trukdė lietuvių politinių akcijų Skandinavijoje stoka bei intensyvejančios lenkų intrigos Stokholme⁵⁸.

Tiek dėl Vokietijos, tiek dėl lenkų 1917 m. vasarą Stokholme buvo išplėsta lietuvių agentūra. 1917 m. rugpjūčio mėn. joje dirbo iš JAV atvykę J. Šliūpas, J. Žilius, A. Rimka, I. Jurkūnas, J. Aukštuolis. Po Vilniaus konferencijos, įvykusios 1917 m. rugsėjo 18–22 d., į Antrąją lietuvių konferenciją Stokholme atvyko ir iki 1918 m. pradžios Stokholme pasiliko J. Tumas-Vaižgantas, F. Bortkevičienė ir J. Alekna⁵⁹. Taip ima rasti ryšys tarp moraline ir juridine motyvacija pagrįsto atstovavimo Skandinavijoje. 1917 m. antroje pusėje ir 1918 m. pradžioje Stokholme esantys lietuviai skaičiumi prilygo didelei atstovybei, ir gerokai viršijo po Lietuvos 1918 m. *de facto* pripažinimo 1919 m. sausio 12 dieną įsteigtos Lietuvos pasiuntinybės personalo skaičių⁶⁰. Tai, be abejonės, rodo didelę politinę Stokholmo reikšmę lietuviams 1917–1918 metais. Stokholme po Antrosios lietuvių konferencijos pastebimas švedų–lietuvių santykių intensyvėjimas: surengiamas Švedų–lietuvių šelpimo komiteto posėdis, kuriame aptariamos ateities perspektyvos ir būtinybė steigti Švedų–lietuvių draugiją. Po kelių dienų įkuriamas Švedų–lietuvių draugija ir išrenkama jos laikinoji valdyba ir užsibrėžiamas tikslas supažindinti vienas su kitomis skandinavų, lietuvių bei suomių tautas⁶¹.

1917 m. spalio 18–22 d., po Antrosios lietuvių konferencijos Stokholme, savo norą atkurti Ne-

⁵⁵ Lenkų apaštalavimas dėl Liublino unijos // Lietuvos balsas. 1917. Nr. 16. P. 1.

⁵⁶ Rimka A. Gerai įsiskaitykit ir įsidėmėkit į šitą laišką // Lietuvos balsas. 1917. Nr. 38. P. 1–2.

⁵⁷ Ibid.; Pasitarimuose dalyvavo lenkai, atvykę iš Varšuvos, Galicijos, Rusijos ir kitur.

⁵⁸ Ibid.; 1917 m. birželio 20 d. į Stokholmą atvyko bolševikų įgaliotiniai, vykdančys Darbininkų ir kareivių atstovų komiteto nutarimą į Stokholmą ir į sąjungines valstybes siųsti įgaliotinius, kurie rūpintųsi tarptautinės konferencijos organizavimu // Lietuvos balsas. 1917. Nr. 43. P. 3.; Nr. 45. P. 2.

⁵⁹ 1917 m. rugpjūčio mėn. buvo įkurtas spaudos biuras „Polonia“, leidęs biuletinį švedų kalba, kuriame aptariami istoriniai, ekonominiai, lietuvių, žydų klausimai. 1917 m. į Stokholmą atvyksta lenkų ekonomistų grupė, vadovaujama J. Mokrzyzskio, ir 1917 rugsėjo mėn. įvyksta pirmosios neoficialios lenkų–švedų derybos ekonominiais klausimais. Žr.: Cieslak T. Op. cit. P. 59–60.; Savickis J. Skandinavija // PNLD Op. cit. P. 60.

⁶⁰ Aukštuolio J. 1919 02 28 pranešimas Sleževičiui // Statyba ir architektūra. 1991. Nr. 1. P. 23.

⁶¹ Antrosios lietuvių konferencijos Stokholme rezoliucija // Lietuvos balsas. 1917 11 17. Nr. 63. P. 1–2.; Švedų–lietuvių draugija // Ibid. P. 3.

priklausomą Lietuvos valstybę lietuviai aptarė su Švedijos sosto įpėdiniu Karlu ir socialdemokratų lyderiu H. Brantingu⁶². Tai pirmas ryškus momentas, kai švedai, lietuvių manymu, džiaugėsi išvydę būsimos naujos laisvos kaimynės atstovus ir kalbėjosi su jais apie būsimo etnopolitinio vieneto politinius ir ekonominius ryšius.

Apsisprendus orientuotis į Vokietiją internacionalizuojant Lietuvos klausimą, nutarta turėti savo atstovus ne tik neutraliose valstybėse, bet ir kariaujančiose (turimos omenyje Antantės valstybės) šalyse. Todėl Lietuvos Taryba, ilgai nelaukdama, 1917 m. gruodžio 1 d. Vokietijai pareiškė savo pretenzijas „nedelsiant tvarkyti Lietuvos santykius su kitomis pasaulio tautomis, kol galutinai nepriklausomos Lietuvos pagrindus ir jos santykius su kaimynais nustatys Vilniuje sušauktas Lietuvos Steigiamasis seimas“. Remtasi tuo, kad „Tarybą pripažino krašte ir lietuviai Švedijoje ir Šveicarijoje ir ji vienintelė atstovauja lietuvių tautai ir politikos krypčiai“⁶³. Iš to būtų galima spręsti, kad **Stokholmo ir Berno lietuvių, atstovaujančių lietuviams remiantis tik moraline motyvacija, indėlis į juridinio tautos atstovavimo pagrindimą buvo labai svarbus.**

2.2.2. *Stokholmas – lietuvių propagandos centras Skandinavijoje*

Lietuviai gana greitai suvokė Stokholmo, kaip propagandos centro, reikšmę. 1915 m. spalio 29 d. *Lietuvių balso* įvadiniame straipsnyje buvo rašoma: „Stokholmas visokiausių žinių iš kariaujančių šalių ir didžiausia agitacijos vieta. Anglija, Prancūzija ir Rusija skelbiasi kariaujančios už mažųjų tautų paliuosavimą ir sudarymą sienų, kurios geriausiai atitiktų tautų teisingiems

troškimams. Vokietija, vesdama neutraliose šalyse agitaciją savo naudai, tvirtina tą patį“⁶⁴. Tai suprasdami lietuvių politikai informacijai užsienio spaudoje apie lietuvius rinkti ir analizuoti 1915 m. gruodžio mėnesį atsiuntė į Stokholmą I. Šeinių-Jurkūną. Kopenhagoje informaciją laisvu nuo lietuvių belaisvių šelpimo metu iš Vokietijos ir lenkų spaudoje rinko ir analizavo J. Savickis. Abi kariaujančios pusės, gvindendamos „Lenkijos problemą“, svarstydamos jos rytines etnografines sienas, neišvengiamai aptardavo ir Lietuvos klausimą. Dėl tos priežasties Stokholmas tapo ne tik lenkų, bet ir lietuvių propagandos vieta. Lietuvių politikai suvokė, kad skandinavų apsisprendimą padėti nuo karo nukentėjusiai tautai daug lėmė tai, ką jie apie lietuvius žino, kokia jų psichologinė ir politinė nuostata kuriamo „lietuvių, kaip nuo karo nukentėjusios tautos“, įvaizdžio atžvilgiu. Įvertinę „tiesos strategijos“ svarbą, lietuvių įgaliotiniai Skandinavijoje, nors ir nesistemiškai, bandė paveikti tų valstybių visuomenių protus, jausmus ir veiksmus, formuoti palankią nuomonę apie Lietuvą⁶⁵. Tai buvo daroma trimis kryptimis: 1) per spaudą ir kitą žiniasklaidą supažindinant skandinavus su Lietuva, jos istorija, dabartine padėtimi ir ateities aspiracijomis; 2) organizuojamos paskaitos, kuriose analizuojama situacija Lietuvoje; 3) rengiami bendri vakarai su kitomis nuo karo nukentėjusiomis tautomis; taip siekta lietuvių klausimą iškelti šalia lenkų, belgų, serbų⁶⁶.

⁶⁴ Lietuvių balsas. 1915. Nr. 14. P. 1.

⁶⁵ „Nušviečiant lietuvių padėjimą svetimose spaudoje reikėtų labai stengtis, kad paveikslas būtų kuo objektyviausias“. Žr.: *Voldemaras A.* Lietuvių klausimas Švedų spaudoje // *Lietuvių balsas*. 1917. Nr. 13. P. 1–2.

⁶⁶ Tokios ir panašios mintys ne kartą išdėstytos *Lietuvių balso* puslapiuose, raginančios lietuvius čekų ir lenkų pavyzdžiu steigti užsienio šalyse komitetus, biurus ir kitas organizacijas, kurių tikslas būtų paskelbti pasauliui, „ko nori lietuvių tauta ir be ko ji negali gyventi“, stengiantis, kiek įmanoma, Lietuvos klausimą iškelti lygia greta su Belgijos ir Lenkijos klausimu. Žr.: *Lietuvių balsas*. 1915. Nr. 17. P. 1.

⁶² Švedų socialistų vadas apie Lietuvos nepriklausomybę // *Lietuvių balsas*. 1917. Nr. 63. P. 3.

⁶³ LVTP. P. 146–147.; *Šaulys J.* Kaip įvyko vasario 16 d. Nepriklausomybės atstatymo paskelbimas / Iš atsiminimų / 1946 02 09 // VU MB RS. F. 155–366. L. 3–4.

Skandinavijos spaudoje lietuviai debiutavo prieš Pirmąją lietuvių konferenciją Stokholme. J. Gabrio iniciatyva buvo išspausdinti straipsniai apie Lietuvą su LDK sienomis ir 15 mln. gyventojų, o 1915 m. spalio pabaigoje – apie Lietuvą ir lietuvių pabėgėlių likimą. 1916 m. kovo mėn. W. Söderbergas paskyrė specialų *Svenska Tidskrift* numerį Lietuvai ir Kuršui per karą. 1916 m. gegužį spaudoje pasirodė straipsnis apie lietuvių veiklą šelpiant nuo karo nukentėjusius lietuvius⁶⁷.

Vokietijai paskelbus Lenkiją nepriklausoma valstybe 1916 m. lapkričio 5 d., skandinavų spaudoje pasirodė straipsnių apie Lenkiją. Tai vertė lietuvius neatsilikti. 1917 m. vasario mėn. A. Voldemaras *Lietuvių balse* pabrėžė, kad Lietuvos klausimui tampant tarptautiniu būtina spaudoje aiškiai išdėstyti lietuvių politinius siekius, nes paskelbus Lenkijos nepriklausomybės aktą suaktyvėjo lenkų propaganda – agituojama už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos⁶⁸.

Tai, kad lietuviams teks sukryžiuoti špagas su lenkų endekų propaganda Stokholme, pranašavo ir M. Yčo su R. Dmovskiu pokalbis Londone. M. Yčiui prabilus apie lietuvių nepriklausomybės politiką, Dmovskis pavadino ją „separatiška“⁶⁹. Jo „geležiniai“ argumentai, kad „lietuviai turi mažai inteligentijos, yra tik valstiečių tauta, todėl svajoti sukurti atskirą valstybę yra nedovanotina klaida, o lietuvių tautinis judėjimas yra tik negausios inteligentijos bei žemesniųjų kunigų prasimanymas“, pasikartoję kiek vėliau švedo A. Jenseno knygelėje *Slavai ir Pasaulio karas*, išleistoje 1916 m. pabaigoje. A. Jensenui Lietuvos klausimas buvo ne toks svarbus

kaip Lenkijos. Motyvas labai paprastas ir jau girdėtas: **pirma**, „lietuviai neišsilavinę ir neturi negausią literatūrą“, **antra**, „jų yra tik 2 mln.“ ir **trečia**, „jų noras atsiskirti ir būti nepriklausomiems – kunigų agitacijos rezultatas“. A. Jensenas lietuvius vadina „kunigų suagituotais separatistais“⁷⁰. Tai suprantama žinant, kad jis uoliai redagavo lenkų leidžiamus kultūros leidinius Stokholme⁷¹.

Bendri lenkų, lietuvių, belgų, serbų vakarai, skirti nukentėjusiems nuo karo šelpti, prisimenant lietuvių ir lenkų konfrontaciją, nusipelno ypatingo dėmesio. Jie buvo rengiami 1916 m. pabaigoje – 1917 m. pradžioje, jau paskelbus Lenkiją nepriklausoma valstybe, tačiau minėtų tautų bendradarbiavimas pradėjo 1915 m. pabaigoje, įkūrus Švedų–lietuvių šelpimo komitetą. Buvo tariamasi dėl rinkliavos, per kurią lietuvių, belgų, lenkų surinktos lėšos būtų padalytos į 3 dalis ir už jas nupirkti drabužiai bei maistas būtų išsiųsti į Lenkiją, Belgiją ir Lietuvą, o 1916 m. aukos nukentėjusiesiems nuo karo Lietuvoje, Lenkijoje, Belgijoje buvo renkamos Švedijos protestantų bažnyčiose⁷². Buvo bendradarbiaujama dėl dviejų priežasčių. Pirmą, buvo siekiama skandinavų sąmonėje įtvirtinti Lietuvos, nukentėjusios nuo karo kaip Lenkija ir Belgija, įvaizdį, kuris suteiktų galimybę aktualizuoti Lietuvos klausimą tarptautinėje arenoje tokiu pat lygmeniu kaip lenkų ar belgų⁷³. Antra, lietuviai, dalyvaudami tokiuose vakaruose, galėjo tiesiogiai deklaruoti politinius siekius, supažindinti su savo tautos kultūra ir istorija ir taip padėti kaimyninei tautai suvokti, kad lietuviai – ne len-

⁶⁷ Švedų spauda apie lietuvius // Lietuvių balsas. 1915. Nr. 14. P. 1.; *Aukštuolis J.* Iš Lietuvos // Lietuvių balsas. 1916. Nr. 24. P. 3.

⁶⁸ *Voldemaras A.* Lietuvių klausimas Švedų spaudoje // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 13. P. 1–2.

⁶⁹ *Yčas M.* Op. cit. T. 3. P. 82–84.

⁷⁰ *M. M.* Lietuvio balsas švedų spaudoje // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 8. P. 1.

⁷¹ *Cieslak T.* Op. cit. P. 61.

⁷² Lietuvių balsas. 1915. Nr. 13. P. 1.; *Aukštuolis J.* Švedų lietuvių komiteto posėdis // Lietuvių balsas. 1917. Nr. 23. P. 2.

⁷³ Lietuvių balsas. 1916. Nr. 35. P. 1.

kai, o savita, kultūros tradicijas turinti tauta. Beje, tai neleido susidaryti politiniam vakuumui, kuriuo būtų neabejotinai pasinaudojusi lenkų propaganda.

1916 metų pabaigoje, lapkričio 23 d., C. Lindhageno ir J. Aukštuolio surengtas Stokholme vakaras buvo skirtas nukentėjusioms Lietuvai, Lenkijai ir Belgijai. Pirmą kartą Švedijoje C. Lindhagenas ištaria nepriklausomybės reikalavimą Lietuvai ir Belgijai⁷⁴. Pirmą kartą Stokholme sušunkama triskart valio Lietuvai: taigi tam tikra Švedijos visuomenės dalis ima suvokti lietuvius ir belgus kaip nepriklausomybės siekiančias tautas. 1917 m. vasario 1 d. Stokholme A. Lindhagenas ir vyrų gimnazijos direktorius H. Söderbergas gimnazijos aktų salėje surengė iškilmingą vakarą belgų, lietuvių, serbų ir lenkų garbei. Salė buvo papuošta keturių tautų vėliavomis. Per vakarą švedų visuomenei Stokholmo burmistro sesuo papasakojo apie Belgijos, Lietuvos, Serbijos ir Lenkijos padėtį. U. Nilsen pagiedojo Lietuvos himną ir keletą lietuviškų dainų. Tačiau svarbiausia tai, „kad vakaro pabaigoje priimta rezoliucija reikalavo išlaikyti Lietuvą ir Lenkiją kaip savarankiškus politinius vienetus“⁷⁵. Tai pabrėžti buvo politiškai svarbu, nes po 1916 m. lapkričio 5 d. akto lenkų agitacija Skandinavijoje už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos buvo ypač aktyvi.

Kalbant apie lietuvių propagandinę veiklą tiek stengiantis atsikirsti lenkams, tiek formuojant lietuvių ir būsimosios Lietuvos įvaizdį Skandinavijos visuomenėje, negalima nepaminti, kad politinę neutralų sąmonę buvo bandoma paveikti paskaitomis, skirtomis Lietuvos istorijai, kultūrai,

Lietuvių draugijos Centrinio komiteto veiklai propaguoti.

Paskaitas apie Lietuvą organizavo Švedų-lietuvių šelpimo komitetas arba Fordo taikos komisija, veikusi Stokholme. 1915 m. gruodžio pabaigoje dr. Hansenas ir W. Söderbergas rengė paskaitas apie Lietuvą ir Lietuvių draugijos veiklą⁷⁶. 1916 m. spalio 22 d. Fordo taikos komisija Stokholme surengė paskaitą apie Lietuvą ir Lenkiją, kurioje apie Lietuvos istoriją iki 1905 m. – lietuvių atgimimo istoriją – kalbėjo Švedų-lietuvių šelpimo komiteto pirmininkas C. Lindhagenas⁷⁷. 1917 m. pabaigoje, įkūrus Švedų-lietuvių draugiją, J. Šliūpas paskaitas skaitė Švedijoje, Danijoje, Norvegijoje. 1918 m. jos buvo išleistos atskiru leidiniu Stokholme⁷⁸. Lietuvių propagandos rezultatas buvo akivaizdus jau 1916 m. pabaigoje: Švedijoje niekas apie lietuvius nesakė, kad „atrasta nauja tauta“. Ji įsiterpė į švedų sąmonę tarp kitų dviejų nuo karo nukentėjusių ir nepriklausomybės siekiančių, tautų – lenkų ir belgų⁷⁹. 1917 m. pradžioje buvo siekiama Lietuvos, kaip politinio vieneto, atskirumo nuo Lenkijos, o 1917 m. pabaigoje aptarta galimybė užmegzti ateityje Švedijos ir Lietuvos ekonominius bei politinius santykius.

⁷⁶ Lietuvių balsas. 1915. Nr. 29. P. 1.

⁷⁷ *Aukštuolis J.* Paskaita Stokholme apie Lietuvą // *Lietuvių balsas*. 1916. 12.01. Nr. 92. P. 2.; Keletas vokiečių laikraščių ta proga išspausdino straipsnių apie Lietuvą Žr.: *Ibid.*

⁷⁸ *Szłupas J.* *Essay on the Past, Present and future of Lithuania*. Stockholm, 1918. P. 40–42.; *Šliūpas J.* *Lietuvių-Latvių respublika ir Šiaurės tautų sąjunga*. Stockholm, 1918.

⁷⁹ *Jurkėnas I.* *Lenkų apaštalavimas dėl Liublino unijos* // *Lietuvių balsas*. 1917. Nr. 16. P. 1.; *J.Šeinius*, 1917 dirbęs m. Švedijoje Švedų-lietuvių šelpimo komitete, prisiminęs 1916 m. pradžią sakė, kad „tokioji šaly kaip Švedija [...] iš pradžių buvo sunku išaiškinti švedui, kad lietuvis tai ne lenkas“. Žr.: *Jurkėnas I.* *Lenkų apaštalavimas dėl Liublino unijos* // *Lietuvių balsas*. 1917. Nr. 16. P. 1.

⁷⁴ *Aukštuolio J.* (1919 vasar. 28) pranešimas Užsienio reikalų ministerijai // *Statyba ir architektūra*. 1991. Nr. 1. P. 23.

⁷⁵ *Aukštuolis J.* Paskaita Stokholme apie Lietuvą // *Lietuvių balsas*. 1917. Nr. 15. P. 2.

Išvados

1. Apžvelgus lietuvių skandinaviškosios orientacijos formavimąsi, matyti, kad jį sąlygojo Skandinavijos neutralitetas, Vokietijos, Didžiosios Britanijos, Rusijos ir lenkų veiksniai bei lietuvių apsisprendimas atkurti Lietuvos valstybę. Tai skatino Rytų Europoje vykstantys geopolitiniai procesai.

2. Skandinavijos vaidmens sampratos analizė 1915–1917 m. lietuvių diplomatijoje rodo skandinaviškosios orientacijos funkcinis pokyčius. **1917 m. pabaigoje skandinaviškoji orientacija tapo lietuvių diplomatijos priemone, ku-**

ria buvo siekiama internacionalizuoti Lietuvos klausimą ir iki tol tik moraliniu pagrindu pagrįstai lietuvių diplomatijai suteikti juridinį pagrindą – atstovauti tautai.

3. Sprendžiant humanitarinius ir politinius-propagandinius uždavinius, Skandinavija lietuviams tapo **tiltu ir penktuoju politikos centru, kuris 1917–1918 m. reiškė galimybę rinktis Vakarų–Rytų ar Šiaurės–Pietų geopolitinę ašį ir orientaciją į Vakarus interpretuoti dvejopai: Vokietijai – kaip orientaciją į ją, o Didžiąjai Britanijai – kaip orientaciją į Skandinaviją ir Antantės valstybes.**

SCANDINAVIA IN LITHUANIANS' DIPLOMACY IN 1915–1917

Sandra Grigaravičiūtė

Summary

1914–1917 Lithuanian politics suggested the Lithuania orientation question and decided to choose – The West – during Vilnius Lithuanians' conference on 18–22 September 1917. The Northern orientation of Lithuanians wasn't so actual in conforming with the West orientation, but it didn't mean that orientation to Scandinavia wasn't fixated in Lithuanians' political mentality. The facts in archive documents, old press, memoirs of M. Yčas, J. Tumas Vaižgantas, V. Bartuška and the Lithuanian historians such as R. Lopata, A. Eidintas, A. Gaigalaitė. These materials obviously explore that the tradition of Lithuanians' diplomacy in Scandinavia existed before 1918. We can define this tradition as possibility of the Lithuanian diplomacy to orientated in the political conjuncture of the First World war and their humanity, political and propaganda activity to become Lithuania independent, to orient to Scandinavian countries. When we talk about the Lithuanian diplomacy in 1915–1917 we talk about Lithuanian diplomacy which is based on the moral motivation, because the juridical motivation couldn't be released, although it was possible.

The choice to orient to Scandinavia depended on subjective and objective factors of orientation of the Lithuanians. **The first one** – a political neutrality of the Scandinavian countries. It helped the Lithuanians'

to make solution of economical and political existence. **The second one** – blockade of Germany. They forbid to send information and letters abroad and back, closed the Lithuania' newspapers. The best way to break through that blockade was to find a way to send it through neutral countries: Switzerland, Denmark, Sweden, USA. Forbidden of Russian government to send money to the territories occupied by German military force was the **third objective factor**, which has forced the Lithuanians to choose the Scandinavian orientation: The best way to send money from Russia to the occupied Lithuania has been found through Stockholm. **The fourth one** – British blockade of Germany. The material help of USA Lithuanians' which had been coming from USA to Europe couldn't get to Lithuanian because it was a German territory and they want to protect their find. **The fifth one** – the activity of German insurgence in Scandinavia–Stockholm (F. Reichenau, H. Lucius) and Copenhagen (U. Brokdorf-Rantzau) which aim was to propagate the separate movement of nation of Russia empire. **The sixth one** – policy of polish diplomats. It was underlined in the first conference of Lithuanians' in Stockholm in October 1915, where was said about importance to block up the Polish propaganda of new type union. **The seventh one** – *subjective factor* –

political activity of Lithuanians', relate to the reconstitute of Lithuanian self – dependence, which become an international factors.

The aims of Lithuanian diplomacy in Scandinavia had formed **two concepts** of Scandinavia. Humanitarian aims formed Scandinavia – **bridge** and political – propaganda aims – Scandinavia – **political centre of Lithuanian policy**. Scandinavia became the financial and informational bridge to Lithuanian, when Lithuanian society started to send money and letters throughout Stockholm (Swedish–Lithuanian help committee) in Vilnius and from Vilnius to Lithuanian in foreign countries. In Stockholm Lithuanians' conferences took place and concentrated propaganda of Lithuanian: have been written some articles about the Lithuanians in occupied territory in Swedish newspa-

pers, arranged lectures about Lithuanian history and parties to proclaim the will of Lithuanian to be independent. That formed Stockholm as the political centre of the Lithuanians people.

Orientation of the Lithuanian's to the Scandinavian countries in the end of 1917 become measures of Lithuanian diplomacy which tried to internationalise the Lithuania question and grant juridicial ground to Lithuanian diplomacy which represented the Lithuanian nation. Scandinavia in 1917 meant to Lithuanian possibility to choose between West – East and North – South geopolitical axis and orientation of Lithuanian to Scandinavia to interpretative in two ways: to German as orientation to Germany and to Great Britain – as orientation to Scandinavia and the states of Antante.

Įteikta 1999 m. vasario mėn.

Parengta spaudai 2000 m. lapkričio mėn.